

Helhetssyn med förhinder

Recenserad bok: Drömmen om den moderna socialtjänsten. En biografi över Bengt Hedlén.

Författare: Martin Börjeson.

Förlag: Premiss förlag.

En angelägen uppgift för vår tidskrift har under hela dess sekellånga liv har varit att anmäla, recensera och kommentera andra skrivna arbeten med socialmedicinsk relevans. När det därför nu föreligger en bok med titeln ”Drömmen om den moderna socialtjänsten. En biografi över Bengt Hedlén” av Martin Börjeson, Premiss förlag, finns det tunga skäl att uppmärksamma denna.

Kommunal social verksamhet i Sverige har under de senaste 42 åren reglerats av Socialtjänstlagen. Betänker man att denna föregicks av ett intensivt opinionsarbete i mer än ett dussintals år, före den trädde i kraft 1982, är det inte någon överdrift att hävda att regleringen av de kommunala insatserna inom det sociala området med uppbrottet från barnavårds-, nykterhetsvårds- och socialhjälpslagarna i mer än sex decennier både beskuggat och bestrålat verksamheten. Om någon person därvid ska lyftas fram som dirigent av de olika instrumenten och stämmorna vid tillkomsten av den nya, vad som ibland kallades helhetslagstiftningen, är det just Bengt Hedlén (1921–2005). Passande nog har Börjeson centrerat framställningen kring just tillkomsten av SoL, som ju lagen vanligen förkortas. Samtidigt läggs nu också de slutgiltiga lagstiftningsinsatserna ned för att ersätta 80-talslagen med en helt ny lag. Detta sker dock tämligen tyst inför den proposition som regeringen väntas lägga fram senast under 2025. Beklämmande nog är både bristen på insyn och offentlig diskussion för att inte tala om den nästan totala avsaknaden av ett politiskt eller professionellt engagemang i hur kommunerna ska förhålla sig till sociala relationer och hur dessa ska stärkas och regleras.

I jämförelse med det iskalla vacuum med den totala idéfattigdomen om hur man kan förhålla sig till samhällsbyggen med mångfalden av mellanmänniskliga relationer, som nu tycks råda, framstår 60- och 70-talets hängivenhet inför tillkomsten av den nu pensionsmässiga lagen som ett skolexempel på hur vetenskapligt, fackligt och politiskt engagemang på bred front kunde mobiliseras och få väldigt många berörda människor engagerade i något så kanslitorrt som en socialtjänstlag.

Bengt Hedlén var under många år socialdirektör i Malmö och dessförinnan i Finspång och Norrköping. Som ordförande i Sveriges socialchefsförening spelade han en ledande roll i denna tämligen unika mobilisering vilket sträckte sig från mitten av 60-talet till socialtjänstlagen trädde i kraft 1982, men också en hel del år efteråt för att påverka rättstillämpningen i den progressiva anda som lagens portalparagraf anger i termer av demokrati, frihet och jämlikhet. Det var

i sin roll som administrativ ledare som han kom att spela första fiolen i det massiva uppförande av vad olika stämmor kunde bidra med för att göra upp mot det patriarkala översittandet, som i hög grad präglade barnavårds-, nykterhetsvårds- och socialhjälpslagarna som den nya lagen skulle ersätta.

I biografen lyfts fram olika livskaraktistika om honom vika antyds kunna ha varit betydelsefulla som orsaker eller drivkrafter för hans engagemang.

Han föddes och växte upp i Sala.

Bengts far kom från fattiga förhållanden, men fick tjänstemannaarbete som stationsskrivare och var aktiv inom Missionsförbundet och blev också ledamot av stadens folkskolestyrelse. Modern kom från mer välbärgade förhållanden med en far som var storbonde i nuvarande Mullsjö kommun. Till moderns föräldrahem hade Bengt liksom många av hans kusiner nära förbindelse även i vuxen ålder. Fadern avancerade till bokhållare i Järnvägsstyrelsen, vilket innebar att familjen flyttade till Stockholm, där Bengt gick i gymnasiet. Han hade en bror som var åtta år äldre men mellan dem hade två barn avlidit som spädbarn och dessutom hade en graviditet lett till missfall. I Stockholm engagerade sig Bengt i KFUM, den kristna föreningen för unga män. När han arbetade som ledare för dess sommarkoloni på Ingarö gjorde han det tillsammans med en jämnårig, som också kom att spela en stor roll som banbrytare för reformering av svenska sociala institutioner, nämligen Karl Grünewald, som inte minst i sin roll som medicinalråd ledde omgestaltningen av omsorgen för personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Tyvärr finns det inte några möjligheter att resa frågan vare sig till dem själva eller arkivmaterial vad deras samverkan i mitten på 40-talet betydde för dem senare i livet. Börjeson tillåter sig dock att fundera över sambandet mellan att KFUM i sina stadgar framhåller att man har en helhetssyn på människan och det faktum att Bengt Hedlén blev en frontfigur för den sociala helhetslagstiftningen.

Bengt började Socialinstitutet i Göteborg 1946 och hade dessförinnan gjort s.k. förpraktik bl a som praktikant vid Sala fattigdomsnämnd och senare också som socialassistent i Avesta liksom också på flera andra kortare arbeten inom den sociala sektorn. Han utexaminerades som socionom 1948 och fick strax efteråt anställning vid de sociala verksamheterna i Finspångs kommun. Då var han också i färd med att bilda familj och Börjesson konstaterar nog helt riktigt att inte minst omsorgen för familjen har säkert varit viktig för Bengt vid hans olika steg i karriären. Det var nog också hans samverkan med två ledamöter i fattigvårdsstyrelsen i Finspång, nämligen de båda riksdagsmännen socialdemokraten Fridolf Tapper och högerpartisten Martin Skoglund. Redan på 30-talet hade man nämligen i Finspång ansökt om att få omorganisera de sociala verksamheterna efter den s.k. helhetsmodellen.

Bengt Hedlén hade alltså flera drivande personer att falla tillbaka på då han senare i både Norrköping och Malmö som chef försökte förverkliga en del av de holistiska tankegångarna i praktiken. Till en del tog det sig också uttryck i att mera markant lyfta fram socialmedicinen som en del av den sociala löpande verksamheten, vilket delvis berörs i boken.

De många olika ingångarna till det som kallades helhetssyn är nog viktiga att vara medvetna om för att förstå skilda motiv för nydaningen. Inom människo-behandlande verksamheter innebar detta också att man från skilda ämnesshorisonter upplevde behov att kunna ta hänsyn till den enskilde och dennes familj utan att hindras av olika professionella, administrativa och legala barriärer.

Denna insikt var kanske den viktigaste drivkraften för den s. k. Skuggutredningen, som Socialchefsföreningen initierade. Till denna rekryterades ledande forskare som Gunnar Inghe (socialmedicin, Stockholm), Harald Swedner (sociologi, Lund), Alvar Nelson (straffrätt, Uppsala). Och många andra. De kom att författa det mesta av innehållet i den Skuggutredning som kom att i praktiken utgöra underlaget till den nya lagen. Börjeson skriver, att om man ska välja ett tillfälle som var viktigt i den svenska socialtjänstlagens tillblivelse ligger den så kallade Göteborgskonferensen antagligen bra till. Den ägde rum i månads-skiftet september–oktober 1970 och det var då Samarbetskommittén för socialvårdens målfrågor – skuggutredningens formella namn – presenterade sina förslag till mål för socialvården. det var dessa som kom att bli vägledande för propositionen, som riksdagen flera år senare antog.

Med på detta Göteborgsengagemang (här beskriven som det största inom socialt arbete någonsin i Sverige) var också Olof Palme. Det tal han höll var både starkt och engagerat och kan enligt Börjeson sammanfattas som ett kraftfullt försvar för en radikal reformpolitik. Här fångade han upp viktiga delar av den samhällskritik som formulerats från vänster. Han gav kritikerna rätt i att även om industrisamhället i många avseenden framstått som oerhört framgångsrikt, hade det också inneburit att både gamla klasskillnader fördjupats och nya uppstått. Vägen att möta dessa utmaningar, menade han, var den politiska reformismen, som han försvarade genom att hävda:

”Som följd av min reformistiska övertygelse är jag lika bestämd motståndare till dem som försöker tolka kravet på genomgripande samhällsförändringar så att små förändringar inom systemets ram är meningslösa eller rent av skulle stå i konflikt med de stora kraven. Drömmen om det stora och genomgripande får inte bli den hydra som förkväver strävan att lösa människors problem i det vardagliga nuet”.

Med detta gjorde Olof Palme frågan om den framtida socialvården till en del av den radikala reformpolitiken. Han underströk att en sådan reformpolitik ytterst utgår från en övertygelse om att samhällsbygget måste utgå från de många människornas samverkan i organiserade former. Han framhöll vidare:

”Ett samhälle för att leva och överleva i måste präglas av en övergripande solidaritet, en förmåga till inlevelse i andra människors villkor, en känsla av medansvar och meddelaktighet.

Sker det inte då bryts samhället förr eller senare sönder i en småskuren egoism. Det finns aldrig de och vi. Det finns bara vi. Det är den demokratiska reformpolitikens djupaste innebörd”.

Olof Palmes tal kom säkert att betyda mycket för de grundläggande målen och värderingarna i dess inledande portalparagrafen i Socialtjänstlagen. Men det är nog rimligt att också sätta in denna reform i perspektivet av den då rådande grundläggande vetenskapssynen inom det som ibland lite slarvigt kallas öppna liberala demokratier. Denna bygger närmast på den vetenskapsteoretiska diskursen såsom den kom att visa sig i den västerländska världen under 1900-talet, vilket kan vara värt att lyfta fram. Man brukar ange Wienkretsen, en grupp vetenskapsteoretiker som regelbundet samlades med utgångspunkt från arbeten av främst de bägge filosofigiganterna Bertranm Russel (1872-1970) och Ludvig Wittgenstein (1889-1951), som ursprunget till den positiva synen på möjligheterna att skapa ny kunskap i vad man ibland benämnde enhetsvetenskap, från sina sammankomster vid universitetet i den Österrikiska huvudstaden från 1920-talet. Man öppnade därmed upp för tvärvetenskaplighet och gränsöverskridande forskning, som i sin tur var vägledande för helhetliga perspektiv och insikten om att allt hänger samman. Kunskapsteoretiskt blev detta synsätt nog dominerande under resten av seklet i den västerländska världen. Det berodde bl. a. på att flera av de ledande deltagarna var judar och tvingades fly då Österrike slogs samman med Tyskland, varför de i stället blev verksamma vid främst amerikanska universitet. Under senare delen av 1900-talet blev öppenheten för att överge inläsningar i gamla fakultetsindelningar som gränser för både forskning och utbildning allt tydligare. Till en inte så ringa del kan detta också ha berott på att den samhällsvetenskapliga forskningen först började etableras efter andra världskriget. I vårt land erhöll socialt arbete först forskningsstatus som ämne så sent som i slutet av 70-talet. Det var mer än ett sekel efter det att August Comte (1798-1857), som allmänt betraktas som sociologins grundläggare var verksam. Det var nog inte en tillfällighet att hans förste översättare till svenskan var en läkare, nämligen Anton Nyström (1842-1931), som också verkade som folkbildare, bl. a. genom att grunda Stockholms arbetarinstitut. I praktiken blev han en pionjär i vårt land inom modernt folkhälsoarbete.

Börjeson avstår från att ta upp sådana här tidsvidgande perspektiv, vilket absolut inte förringar hans insats. Tvärtom finns det skäl att framhålla det betydelsefulla i att ägna sig åt biografisk verksamhet inom det sociala och för den delen också det medicinska området. För många av oss som arbetade med Bengt Hedlén från 60-talet och framåt för att få till stånd en ny enhetlig sociallagstiftning, framstår det ändå nu med facit i hand tydligt att vi inte formade någon normbildning för grundläggande välfärd för de sämst lottade. I själva verket står vi kvar med många fundamentala frågor kring hur vi ska bygga samhällen för frihet, fred och välfärd i en värld skuggad av hotande kärnvapenkrig, skenande klimatkris och förstörelse av både land och hav och kanske också den basala grunden för vår arts existens, nämligen fungerande mellanmänniskliga relationer.

Mot denna bakgrund är det inte märkligt att 1900-talets dominerande optimistiska (trots de två världskrigen) vetenskapsnorm med att vi kan skaffa oss kunskap om allt och även lösa alla viktiga problem, har fått se sig ersatt av ett mer pessimistiskt förnuft (en formulering som vår kanske främste idéhistoriker, Svante Nordin, använt för att titulera en av sina essäsamlingar). Vårt nya sekel har inneburit nya landvinningar för den teoretiska fysiken bl. a. den genom den enorma utvecklingen av datorkraft, rymdteknik eller partikelfysik, som öppnat upp för nya insikter om kosmos såsom förekomsten av Svarta hål och mörk energi, vilket till en del kanske inneburit ökade insikter om mänsklighetens relativa brist på kunskap. Vi vet t. ex. inte om vi har ett eller näst intill oräkneliga universum att förhålla oss till. Samtidigt har också vår egen jord i praktiken till stor del flyttat in i många av de svenska kommunerna. Ska måhända Global hälsa och socialmedicin få ett syskonämne inom samhällsvetenskap med beteckningen Global integration och socialt arbete, där en kommande sociallagstiftning öppnar upp för möten med Moder Gaias alla barn? Men det lär nog dröja en tid tills helhetsperspektiven i samhällsbygget blir så verklighetsanpassade.

*Stig Larsson
Professor emeritus
Institutionen för kliniska vetenskaper
Avdelning för Socialmedicin och global hälsa
Lunds universitet*